

COMMUNICATION AT PRESCHOOL AGE. THEORETICAL ASPECTS

Ruxandra-Viorela Stan

**Lecturer PhD, National University of Science and Technology "Politehnica"
Bucharest, University Center of Pitești**

Abstract: Didactic communication can be defined as a form of instrumental communication, essential in supporting a systematic learning process. It is not limited to the transmission of information, but has an active role in shaping the knowledge, attitudes and behaviors of students. Being a two-way process, didactic communication involves both the teacher, who structures and adapts the message according to the educational objectives, and the students, who receive, interpret and apply the information received. This is carried out through a set of methods and techniques that facilitate effective interaction and deep understanding of the contents taught.

Keywords: teacher, communication, preschooler, vocabulary, abilities.

1.1. Procesul de comunicare la vârsta preșcolară

Comunicarea reprezintă un proces complex, definit în mod diferit în literatura de specialitate. Ion Ovidiu Pânișoară (2006) o descrie ca fiind procesul prin care indivizii își transmit informații, idei și emoții, în timp ce Gerard R. Miller (1987) subliniază că esența comunicării constă în acțiunile prin care o sursă transmite un mesaj unui receptor cu scopul de a-i influența comportamentul. Această abordare accentuează caracterul activ al comunicării, văzută ca un instrument de influențare a celor din jur.

Comunicarea umană își are începuturile în primele momente de viață ale copilului, care își exprimă nevoile prin plâns și alte sunete involuntare, răspunzând instinctiv senzațiilor de foame, durere sau disconfort. Pe măsură ce copilul crește, învață treptat să folosească aceste semnale pentru a atrage atenția celor din jur și a comunica într-un mod mai eficient. Perioada preșcolară este o fază esențială în dezvoltarea limbajului și a abilităților de comunicare, în care copilul învață nu doar să transmită mesaje clare, dar și să stabilească relații interpersonale.

Studiul comunicării la copii a fost inițiat prin analiza limbajului, care devine un instrument tot mai complex pe măsură ce copilul își dezvoltă abilitățile de comunicare. Cu toate acestea, înainte chiar de a învăța cuvinte, copiii își exprimă gândurile și dorințele prin gesturi, priviri și alte semne non-verbale, ceea ce sugerează o tendință naturală spre interacțiune socială.

Începând cu vârsta de 3-4 ani, copilul începe să își adapteze modul de comunicare în funcție de interlocutor, fie că este vorba de copii mai mici, mai mari, adulți sau vârstnici. Acest proces presupune ajustarea atât a conținutului mesajului, cât și a modului de exprimare, în funcție de contextul social. Dezvoltarea abilităților de comunicare-verbale, nonverbale și paraverbale, legate de politețe și adecvarea relațională se realizează treptat și reprezintă achiziții relativ târzii. În perioada preșcolară, copilul continuă să învețe regulile conversaționale, însă acest proces nu se finalizează complet, ci se perfecționează pe parcursul anilor următori (Racu, J, 2010, p.13-17).

Comunicarea cu cei din jur reprezintă un element cheie în dezvoltarea preșcolarului, influențând profund formarea personalității și a conștiinței sociale. În interacțiunile zilnice cu alți copii și adulți, copilul își pune în practică normele sociale, iar feedback-ul primit ajută la autoreglarea comportamentului. Observând acest proces în activitatea educațională, am remarcat cum copiii, începând cu vârsta de 4-5 ani, devin din ce în ce mai conștienți de reacțiile celor din jur și își adaptează comportamentele pentru a se integra mai bine în grup. În perioada de tranziție de la grupa mijlocie (4-5 ani) la grupa mare (5-6 ani), copiii încep să își exprime gândurile și ideile cu o claritate mult mai mare. La început, comunicarea lor este adesea

incompletă și susținută de gesturi, dar pe măsură ce dobândesc un vocabular mai larg și înțeleg mai bine mesajele transmise, devin mai încrezători în exprimarea verbală. În acest sens, experiența mea ca educator m-a învățat cât de esențial este ca noi, adulții, să încurajăm aceste progrese prin activități care stimulează vorbirea liberă și dialogul autentic. De asemenea, este evident cum atenția și capacitatea de concentrare în comunicare se dezvoltă pe măsură ce copiii cresc, iar timpul dedicat discuțiilor crește considerabil.

Pentru a sprijini dezvoltarea unei comunicări eficiente și rafinate la preșcolari, este necesar să optimizăm metodologia didactică prin activități care să se potrivească vârstei și nevoilor fiecărui copil. De asemenea, pentru a evalua corect nivelul de dezvoltare a competenței de comunicare la copiii de vârstă preșcolară, este important să structurăm componentele acestei competențe conform vârstei cronologice și psihologice a fiecărui copil (Ezechil, L, 2002, p. 46).

Iată principalele componente ale competenței de comunicare ce trebuie exersate pentru a ajuta preșcolarii să dobândească o comunicare dezvoltată:

- **Percepția limbajului** -abilitatea de a recunoaște și înțelege sunete, cuvinte și propoziții. Copilul învață să identifice sunetele limbii materne și să asocieze cuvintele cu obiecte, acțiuni sau situații.
- **Comunicarea verbală** (expresivă) se referă la abilitatea copilului de a folosi cuvintele și propoziția pentru a transmite mesaje. Această componentă include: pronunția corectă, formularea propozițiilor, extinderea vocabularului.
- **Comunicarea non-verbală** joacă un rol important, având în vedere că preșcolarii nu pot exprima întotdeauna tot ce doresc doar prin cuvinte. Această formă de comunicare include: gesturile și limbajul corpului, expresii faciale, contact vizual.
- **Ascultarea activă** presupune nu doar auzirea cuvintelor ci și înțelegerea mesajelor transmise. Aceasta implică: atenția la detalii (copiii învață să fie atenți la detaliile mesajului și să acorde importanță contextului); înțelegerea instrucțiunilor și întrebărilor (în cadrul activităților educaționale, preșcolarii trebuie să învețe să înțeleagă și să răspundă corect la întrebările adresate de educatori).
- **Formularea întrebărilor corecte.** Abilitatea de a pune întrebări este esențială pentru dezvoltarea gândirii și a comunicării. La această vârstă, copiii încep să pună întrebări simple pentru a înțelege mai bine lumea din jurul lor. Întrebările pot fi: de tip „Ce?”, „Cum?”, „De ce?” (aceste întrebări ajută copiii să exploreze și să afle informații despre obiectele sau evenimentele din jurul lor) și întrebări mai complexe: pe măsură ce învață, copiii vor pune întrebări care implică explicații mai detaliate și mai aprofundate.
- **Organizarea ideilor și a mesajelor.** Un alt aspect important este capacitatea de a organiza gândurile într-un mod logic și structurat pentru a le exprima clar. Copiii învață să exprime idei legate între ele prin relații de cauză și efect, oferind explicații clare pentru evenimentele pe care le descriu.
- **Interacțiunea socială și dialogul.** Abilitatea de a interacționa eficient cu ceilalți este crucială în procesul de comunicare. Copiii încep să participe activ în conversații, să își exprime punctele de vedere și să asculte opiniile altora.

Componentele competenței de comunicare la preșcolari sunt interdependente și se influențează reciproc. Dezvoltarea acestor abilități are un impact semnificativ asupra capacității copilului de a înțelege și de a interacționa cu ceilalți, iar un educator competent joacă un rol cheie în sprijinirea acestui proces.

1.2. Clasificarea formelor de comunicare în dezvoltarea preșcolarilor

La vârsta preșcolară, copiii utilizează o varietate de forme de comunicare pentru a exprima gânduri, emoții și dorințe, dar și pentru a construi o înțelegere proprie a realității înconjurătoare. În acest proces de dezvoltare a limbajului, educatorii joacă un rol fundamental, oferind sprijin

prin activități educaționale structurate, interactive și adaptate specific nevoilor și nivelului de vârstă al fiecărui copil.

Dintr-o perspectivă educațională, această etapă a copilăriei reprezintă o perioadă crucială pentru formarea abilităților de comunicare, iar expunerea constantă la un mediu stimulat din punct de vedere lingvistic are un impact semnificativ asupra extinderii vocabularului și rafinării capacităților de exprimare ale copiilor. În cadrul acestui demers, vom explora principalele forme de comunicare care contribuie la dezvoltarea competențelor lingvistice ale preșcolariilor, subliniind valoarea fiecărei abordări în sprijinul procesului educativ (Șoitu, L, 1997, p. 84).

- **Comunicarea verbală** este una dintre cele mai importante forme prin care preșcolarii își exprimă gândurile și emoțiile. Aceasta se dezvoltă treptat, având la bază două aspecte fundamentale:

Comunicarea receptivă: se referă la capacitatea copilului de a înțelege limbajul pe care îl poate auzi. În primii ani de viață, preșcolarii sunt capabili să asculte cuvinte și propoziții simple, să identifice comenzi și să răspundă la întrebări. Ascultarea activă este esențială în dezvoltarea acestei forme de comunicare. Pe măsură ce copilul înaintază în vârstă, înțelegerea limbajului devine din ce în ce mai complexă, iar copiii pot urmări și înțelege povești scurte sau instrucțiuni mai detaliate.

Comunicarea expresivă: aceasta reprezintă capacitatea copilului de a-și exprima gândurile, nevoile, dorințele și emoțiile prin cuvinte. La început, preșcolarii folosesc cuvinte și propoziții simple pentru a-și exprima dorințele sau pentru a povesti evenimente din viața lor. De-a lungul dezvoltării lor, acest limbaj devine mai sofisticat și mai detaliat, copiii fiind capabili să formeze propoziții mai complexe și să își exprime ideile într-un mod mai clar.

- **Comunicarea non-verbală**

În primele etape ale vieții copilului, când limbajul verbal este încă în dezvoltare, comunicarea non-verbală joacă un rol fundamental. Aceasta include gesturile, expresiile faciale, postura corpului și contactul vizual, fiind un mod primar prin care preșcolarii își exprimă emoțiile, intențiile și nevoile. Limbajul corpului devine astfel o formă esențială de comunicare, mai ales în situațiile în care cuvintele încă nu sunt suficient de dezvoltate.

De exemplu, un copil fericit poate să zâmbească larg și să danseze, exprimându-și bucuria prin mișcări corpului, în timp ce un copil supărat poate să facă o față încruntată, să încerce să se ferească sau chiar să evite contactul vizual. Aceste semne non-verbale sunt extrem de importante pentru ca ceilalți să poată înțelege stările emoționale ale copilului și să răspundă corespunzător.

Comunicarea non-verbală nu se limitează doar la transmiterea unor mesaje, ci este, de asemenea, esențială pentru înțelegerea și interpretarea corectă a acestora de către cei din jur. Este un instrument de comunicare mai subtil, dar deosebit de eficient, care ajută la formarea legăturilor interpersonale și la înțelegerea nevoilor și sentimentelor celorlalți. Astfel, prin utilizarea comunicării non-verbale, preșcolarii încep să dezvolte abilități importante de socializare și interacțiune.

- **Comunicarea prin joc**

Jocul reprezintă o formă esențială de comunicare la preșcolari, având multiple beneficii pentru dezvoltarea limbajului, a abilităților sociale și a competențelor de rezolvare a problemelor. Prin joc, copiii își exprimă ideile, învață să colaboreze și interacționează cu ceilalți într-un mod creativ și eficient. Acesta le oferă oportunități de a comunica și de a dezvolta abilități importante de relaționare și coordonare socială.

În cadrul *jocurilor de rol*, preșcolarii au posibilitatea de a-și imagina diverse situații și de a se exprima prin cuvinte și acțiuni. Aceste jocuri le permit să își exprime ideile, dorințele și emoțiile într-un mod ludic. De exemplu, un copil poate juca rolul unui doctor, al unui profesor sau al unui părinte, imitând comportamentele și limbajul acestora. Această formă de joc îi ajută

pe copii să înțeleagă diverse perspective și să își construiască propriul limbaj al jocului prin imitare și creativitate.

În plus, **jocurile cu reguli** sunt un alt tip de joc esențial pentru dezvoltarea abilității de a comunica eficient. Aceste jocuri contribuie la învățarea ascultării și a înțelegerii instrucțiunilor, iar copiii sunt învățați să coopereze pentru a atinge un scop comun. De asemenea, jocurile cu reguli ajută la dezvoltarea răbdării, a capacității de a respecta ordinele și de a exprima clar intențiile, aspecte importante în procesul de socializare. Prin aceste activități, copiii învață să își coordoneze acțiunile cu cele ale altora și să își regleze comportamentele în funcție de contextul social. Astfel, jocul nu doar că facilitează comunicarea, dar și sprijină dezvoltarea socială, cognitivă și emoțională a preșcolarilor, fiind un instrument de învățare activă și interactivă.

- **Comunicarea prin desene și picturi**

La preșcolari, desenul este o altă formă importantă de comunicare. Deși nu este o formă verbală, desenul le permite copiilor să își exprime gândurile și emoțiile într-un mod vizual. De obicei, copiii încep prin a face desene simple, dar pe măsură ce îmbunătățesc abilitățile lor motorii fine, ei pot crea imagini mai complexe care reflectă evenimente sau situații din viața lor. Aceste desene sunt adesea însoțite de explicații verbale, iar copilul își poate povesti, astfel, creațiile și poate comunica idei și sentimente prin imagini. De exemplu, un copil poate desena o scenă de la joacă și poate explica ce se întâmplă în imaginea respectivă, ceea ce ajută la dezvoltarea vocabularului și la exersarea unor propoziții mai elaborate.

- **Comunicarea prin cântece și poezii**

La nivel preșcolar, activitățile precum recitarea poeziilor și interpretarea cântecelor contribuie semnificativ la dezvoltarea limbajului și a abilităților de ascultare ale copiilor. Aceste forme de exprimare artistică facilitează învățarea de termeni noi, familiarizarea cu structura propozițională și înțelegerea ritmului și intonației limbii. Ritmul versurilor și repetiția din cântece creează un cadru favorabil pentru asimilarea naturală a limbajului.

Din experiența didactică acumulată, am constatat că aceste activități sprijină nu doar dezvoltarea vocabularului, ci și exprimarea emoțională a copiilor. Poezia și muzica permit interiorizarea sensului cuvintelor prin asocierea acestora cu trăiri afective, contribuind astfel la o înțelegere mai profundă a limbajului. În plus, recitarea și cântatul favorizează dezvoltarea conștiinței fonologice, element esențial în procesul de învățare a limbajului. Prin exerciții de ritm, rimă și intonație, copiii își perfecționează articularea și claritatea exprimării verbale. În acest sens, cântecele și poeziile se dovedesc a fi instrumente pedagogice valoroase, contribuind la formarea unei comunicări eficiente și corecte încă din primii ani de viață.

- **Comunicarea prin mișcare și dans**

Comunicarea prin mișcare și dans reprezintă o formă non-verbală prin care copiii își pot exprima stările emoționale și pot interacționa cu ceilalți într-un mod fizic. Această formă de comunicare este importantă pentru dezvoltarea abilităților motorii și a coordonării, dar și pentru exprimarea sentimentelor și a ideilor într-un mod creativ. De exemplu, în cadrul activităților de dans, copiii pot învăța să își coordoneze mișcările cu ritmul muzicii și să își exprime stările prin gesturi și posturi.

Formele de comunicare la preșcolari sunt diverse și interconectate, iar dezvoltarea lor este esențială pentru integrarea socială și educațională a copiilor. Indiferent că este vorba despre comunicarea non-verbală, verbală, prin jocuri de rol, prin artizanat sau prin muzică, fiecare formă contribuie semnificativ la dezvoltarea abilităților cognitive, emoționale și sociale ale copilului. Fiecare dintre aceste modalități de exprimare ajută copiii să învețe să își structureze gândurile, să înțeleagă și să exprime emoții și să interacționeze eficient cu ceilalți.

1.3. Strategii educaționale pentru optimizarea comunicării la vârsta preșcolară

În continuare, ne vom orienta atenția asupra strategiilor educaționale care pot facilita dezvoltarea competențelor de comunicare. La vârsta preșcolară, comunicarea se află într-o dinamică accentuată de evoluție, iar sprijinul oferit prin intervenții educaționale adecvate poate influența pozitiv acest parcurs.

Îmbunătățirea abilităților de comunicare la vârsta preșcolară implică aplicarea unor strategii educaționale care să stimuleze în mod echilibrat atât dezvoltarea vocabularului și a competențelor verbale, cât și a limbajului non-verbal, componentă esențială în stabilirea și menținerea relațiilor sociale. O astfel de abordare integrată care valorifică metodele interactive și experiențele comunicative autentice, contribuie la formarea unei exprimări clare, coerente și expresive. Prin intermediul educației timpurii, comunicarea devine un instrument nu doar de transmitere a mesajelor, ci și de construire a relațiilor, de exprimare a identității personale și de adaptare eficientă în mediul educațional și social.

- **Crearea unui mediu de învățare stimulativ și prietenos**

Unul dintre primii pași în sprijinul dezvoltării comunicării eficiente la preșcolari este crearea unui mediu de învățare care să favorizeze interacțiunile verbale și nonverbale. Copiii învață mult prin imitație și prin exemplele pe care le primesc de la adulți. Astfel, este esențial ca educatorii să creeze un cadru în care să fie stimulată comunicarea deschisă și liberă, un mediu în care copiii se simt confortabil să vorbească și să își exprime opiniile fără teama de a fi judecați.

Pentru a crea un mediu stimulativ, educatorul trebuie să pună accent pe un spațiu organizat și colorat, cu materiale vizuale care să atragă atenția preșcolarilor și să-i invite la interacțiune. De exemplu, pereții sălii pot fi plini de postere educaționale, desene și fotografii care să ilustreze cuvinte noi sau concepte importante, iar mesele și scaunele pot fi dispuse astfel încât să încurajeze interacțiunile între copii. În plus, diversele jocuri și activități, cum ar fi jocurile de construcție, jocurile de rol sau activitățile de grup, vor stimula copiii să comunice activ.

Un alt aspect important este crearea unei atmosfere calde și prietenoase. Educatorul trebuie să fie atent la limbajul său verbal și nonverbal, adoptând o atitudine calmă și încurajatoare. Copiii care se simt în siguranță emoțional vor fi mult mai dispuși să participe la activitățile educaționale și vor deveni mai încrezători în exprimarea propriilor idei.

- **Modelarea comunicării eficiente**

Educatorul joacă un rol esențial în dezvoltarea abilităților de comunicare ale preșcolarilor prin modelarea comportamentelor dorite. La această vârstă, copiii învață prin observare, astfel că educatorul trebuie să fie un exemplu de comunicare eficientă. **Ascultarea activă** este o componentă fundamentală a unei comunicări eficiente și trebuie să fie practică în mod constant. Atunci când un copil vorbește, educatorul trebuie să îi acorde întreaga atenție, să mențină contactul vizual și să folosească răspunsuri verbale și nonverbale pentru a arăta că este implicat activ în conversație. Un simplu „Aha!” sau un zâmbet poate încuraja copilul să continue să vorbească și să își exprime gândurile.

Mai mult decât atât, educatorul trebuie să adopte un limbaj clar, simplu și adaptat vârstei copiilor, astfel încât aceștia să poată înțelege ușor ceea ce li se spune. Explicațiile trebuie să fie scurte și concrete, iar cuvintele complexe trebuie să fie evitate sau explicate pe înțelesul lor. De asemenea, tonul vocii și ritmul vor influența modul în care copilul percepe mesajul. De exemplu, folosirea unui ton cald și variat va capta atenția copilului și îl va încuraja să participe activ la discuție.

Un alt aspect important al modelării este utilizarea expresiilor faciale și a gesturilor. Copiii mici învață rapid să asocieze anumite expresii faciale cu stările emoționale. Educatorul poate folosi un zâmbet sau un gest de aprobare pentru a întări comportamentele pozitive și poate exprima clar emoțiile prin mimică pentru a ajuta copiii să își identifice și să își înțeleagă propriile sentimente.

- **Activități de dezvoltare a limbajului**

Activitățile care stimulează dezvoltarea limbajului sunt fundamentale pentru îmbunătățirea comunicării la preșcolari. **Citirea poveștilor** reprezintă una dintre cele mai eficiente metode de a îmbogăți vocabularul și de a stimula gândirea critică a copiilor. *Poveștile* sunt captivante și pline de imaginație, iar prin discutarea acestora, educatorul poate ajuta copiii să își exprime opiniile, să răspundă la întrebări și să povestească despre propriile experiențe.

Jocurile de rol sunt de asemenea foarte utile în dezvoltarea abilităților de comunicare. Acestea permit copiilor să își asume diferite roluri și să interacționeze într-un context social, învățând astfel reguli de comportament și de comunicare. De exemplu, un joc de rol în care copiii se joacă de-a magazinul îi va învăța nu doar cuvinte legate de comerț, dar și cum să comunice politicos, să pună întrebări și să facă conversație. Aceste jocuri ajută la dezvoltarea vocabularului, dar și a abilităților sociale necesare într-un cadru de grup (Norel, M, Bota, O.A., 2012, p. 218).

- **Încurajarea comunicării non-verbale**

Comunicarea nu se limitează doar la cuvinte; limbajul nonverbal joacă un rol esențial în înțelegerea și exprimarea emoțiilor. La preșcolari, dezvoltarea abilităților de comunicare nonverbală este deosebit de importantă, deoarece aceștia sunt încă în procesul de învățare a limbajului verbal.

Expresiile faciale, gesturile și postura corporală transmit informații importante despre stările și intențiile copiilor. Educatorul poate folosi expresii faciale pentru a sublinia importanța unui mesaj sau pentru a transmite un feedback pozitiv. De asemenea, jocurile de tip **mime** sau **activitățile care implică mișcare**, cum ar fi dansul, ajută copiii să învețe să comunice prin mișcare și să înțeleagă importanța limbajului nonverbal.

- **Încurajarea comunicării între copii**

Comunicarea eficientă nu se învață doar în cadrul unui dialog între adult și copil, ci și în interacțiunile dintre copii. Este important ca educatorii să promoveze **activitățile de grup**, în care copiii să colaboreze, să își exprime opiniile și să rezolve probleme împreună. Jocurile de grup, cum ar fi jocurile de echipă sau discuțiile pe teme de interes, sunt excelente pentru a dezvolta abilități de comunicare. Aceste activități ajută copiii să își asume responsabilități, să învețe să asculte și să își exprime gândurile într-un mod clar și coerent.

- **Întărirea pozitivă și promovarea unui feedback constructiv**

Încurajarea copiilor prin feedback pozitiv este esențială pentru dezvoltarea încrederii în abilitățile lor de comunicare. Fiecare progres, oricât de mic, trebuie apreciat de educator, deoarece acest lucru va stimula copilul să își dorească să comunice mai mult. De exemplu, atunci când un copil reușește să pună o întrebare sau să răspundă la o întrebare într-un mod clar, educatorul poate oferi un compliment, cum ar fi „Foarte bine!” sau „Ai pus o întrebare foarte interesantă!”. De asemenea, este important ca educatorul să ofere feedback constructiv, care să ajute copilul să înțeleagă cum să își îmbunătățească abilitățile de comunicare. De exemplu, în loc să critice o greșeală, educatorul poate oferi sugestii pentru a face comunicarea mai clară, explicând pas cu pas cum ar putea fi formulată o propoziție mai coerentă.

În lipsa unor instrumente eficiente de comunicare, copiii pot întâmpina obstacole în înțelegerea și exprimarea legăturilor cauzale dintre evenimente, ceea ce va îngreuna procesul lor de învățare. Fără capacitatea de a comunica clar și coerent ideile, copiii riscă să ajungă să aibă o viziune confuză asupra lumii, limitându-le astfel capacitatea de a înțelege fenomene complexe și de a rezolva probleme. Pe termen lung, acest lucru poate duce la o dezvoltare intelectuală deficitară, în care copilul nu își va putea construi o înțelegere solidă a relațiilor dintre fenomene, ceea ce îi va limita atât gândirea critică, cât și încrederea în propriile abilități.

BIBLIOGRAPHY:

1. Curriculum pentru educație timpurie (2019), MEN, București
2. Albu, G. (2008), *Comunicare interpersonală. Valențe formative și temeuri psihologice*, Institutul european, Iași
3. Abric, Jean-Claude, (2002), *Psihologia comunicării*, Editura Polirom, Iași;
4. Cucuș, Constantin (1998), *Pedagogie*, Editura Polirom, Iași..
5. Ezechil Liliana, (2002) – *Comunicarea educațională în context școlar*, EDP, București
6. Mitu, Florica, Antonovici Ștefania (2005), *Metodica activităților de educare a limbajului în învățământul preșcolar*, ed. A II-a revizuită, București, Editura Humanitas educațional
7. Mucchielli Alex (2005), *Arta de a comunica*, Editura Polirom, Iași
8. Norel Mariana, Bota Oana Alina (2012), *Didactica domeniului experiențial Limbă și Comunicare*, Editura ASCR, Cluj-Napoca
9. Pânișoară ,Ion-Ovidiu (2006) – *Comunicarea eficientă* , Editura Polirom, Iași
10. Șoitu, Laurențiu (1997) *Pedagogia comunicării*, EDP., RA. București
11. Stoica, Marin (2002), *Pedagogie și psihologie*, Editura Gheorghe Alexandru, Craiova.